

HENZSEL ÁGOTA:

A NYÍREGYHÁZI CÚGOS¹ TÁRSASÁG

A *forspont* vagy közfuvarozás, az előfogatok kiállítása a XVII. század végétől elterjedt jobbágyi kötelezettség volt. A jobbágyok saját fogataikkal állami és vármegyei szolgálatot végeztek, katonákat, megyei tisztviselőket és más utazókat szállítottak. Az ingyen vagy térítés ellenében végzett fuvarokat általában a vármegye rendelte el és osztotta fel a települések között. Az olykor több napig tartó, a rossz idő vagy sürgős dologidő miatt sem halasztható fuvarozás a szolgálatot végző személyt, igásállatait és felszerelését egyaránt próbára tette.²

A XVIII. század közepén újraterelített Nyíregyházán a földdel és igásállattal rendelkezőknek volt *forspont* kötelezettsége, amit sor szerint teljesítettek. Az állami és vármegyei szolgálat mellett a város maga is kötelezte polgárait különböző közmunkákra. A gyalogos és szekeres szolgálatot, a *heti szert* az érintettek igyekeztek elkerülni, minél kevesebb fáradsággal letudni. A katonatartás mellett a *forspontosítás* volt a lakosok számára a legnagyobb nyűg. Az előfogatok kiállítását a városgazdák felügyelték és tartották nyilván – nem volt könnyű dolguk.

1824-ben Nyíregyháza örökváltsága révén a váltságösszeget kifizető lakosok földjük szabad tulajdonosai lettek. Ez elősegítette, hogy a város határában levő szállásföldjeikre, a tanyákra költözzenek. Az állandó tanyán tartózkodás az előfogatok kiállításában súlyos gondokat okozott, mert épp a földdel és igásállattal rendelkező gazdák hagyták el a várost. Azokat, akik városi házuktól elszakadtak, nehéz volt közmunkára és bármiféle közteher viselésére szorítani. A városvezetés szigorú intézkedéseket hozott a kiköltözés ellen, tiltotta, hogy városi ház nélkül a határban bárkinek földje lehessen. 1831-ben, amikor a kolerajárvány miatt még többen „menekültek” a határbeli szállásokra, a helyzet tarthatatlanná vált.

Nyíregyháza város vezetése kísérletet tett a tanyákon tartózkodó lakosok erőszakos visszatérésére, de az akció nem hozott sikert, mert sokaknak nem volt már hová menniük a városban. Az ügy kapcsán végzett összeírás kiderítette, hogy 276 háznép állandóan a határbeli szállásokon él és 183 családnak nincs városi háza.³

1932-ben a heti szerek teljesítésében tapasztalt rendetlenségek miatt a *város gyűlése* egy bizottságot állított fel a helyzet kivizsgálására és a megoldás keresésére. A „kiküldöttség”

---

¹ *Zug* – német szó, jelentése többek között (lovas) *fogat*; korabeli írásmódja *czug*.

² Magyar történelmi fogalomgyűjtemény I. Szerk. BÁN Péter. Eger, 1980. 237–238.

³ HENZSEL Ágota: Paléták és palétások a nyíregyházi tanyákon. In: Szabolcs-szatmár-beregi Levéltári Évkönyv, XVII. Szerk. Galambos Sándor, Kujbusné Mecsei Éva. Nyíregyháza, 2006. (a továbbiakban HENZSEL, 2006.) 149–160.

jelentése szerint a heti szerek helyébe állandó *cúgok* (fogatok) felállítása is szóba került. A felvetéssel ekkor nem foglalkoztak alaposabban, hanem egy részletes, büntetésekkel fenyegető rendszabást készítettek a heti szerek, ezen belül a fuvarozások teljesítése érdekében.⁴ A földet vagy lovat bíró lakosok 1 kötélalj (10 hold) föld után 1 napot szolgálnak (ahányszor a sor rájuk kerül), a lótartók évente 2 nap fuvar teljesítenek a vármegye és a katonaság részére. A városgazda csak fizetés vagy nyugta ellenében adhat heti szeres forspontot – a vármegyei forsponttarifa szerint. A fuvarokról pontos nyilvántartást kell vezetni; aki nem végzi el a rá eső feladatot, áristomot, sőt testi fenyítést kap.

1834 januárjában ismét téma volt a heti szerek ügye. Az erőfeszítések ellenére azt állapították meg, hogy „*hovatovább nagyobb rendetlenségek tapasztaltatnak*” körülöttük. A városgazdáknak a kirendelt és meg nem jelent lakosokat minden hét végén név szerint kellett feljelenteni, a „*rendetlenkedőket a bíró urak által szoros kérdőre vonni, az engedetleneket áristomba tenni*”.⁵

Ekkor újra felvetődött az állandó fogatok felállításának lehetősége. Ez a terv már évek óta érlelődött, formálódott, s végül egy kidolgozott, részletes tervezetként került a város gyűlése elé 1834. január 20-án, mint „*több helybeli lakos*” írásban is rögzített javaslata az állandó fogatok felállításáról.⁶

A terjedelmes anyagot néhány nap múlva egy külön konferencián tárgyalták meg városi előljárók jelenlétében azok a határbeli földet, tulajdonképpen szállást, tanyát bíró lakosok, akik a heti szerek helyébe *cúgokat* akartak állítani és tartani. Az 1834. január 25-én elfogadott nyilatkozat szerint az aláírók kötelezték magukat, hogy az állandó fogatok felállítása érdekében 1 kötélalj föld után 8 váltóforintot befizetnek (egyszer és végképpen), majd évente ugyanennyi föld után harmadfél véka (1 véka kb. 32 liter) zabot és fél véka gabonát adnak. A nyilatkozattevők mintegy negyvenen Kralovánszky András albíró és Galának János főjegyző előtt kötelezték el magukat. A konferenciáról 1834. február 27-én a főjegyző referált „*ezen czugoknak miképpen leendő össze szerkesztése és fenntartása tárgyában*”. Az előljárók szerették volna tudni, hogy van-e támogatottsága a dolognak, ezért több ízben közhírré tették. Felszólították a lakosokat a csatlakozásra és aláírásgyűjtés is folyt a szándékok felmérésére. Már februárban látszott, „*hogy szembetűnő nagy számmal óhajtják a cúgoknak ... felállítását*”⁷, ezért a város közönsége, a *kommunitás*

---

⁴ Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár (a továbbiakban SZSZBML), V. A. 101/a. Nyíregyháza mezőváros választott hites közönségének iratai 1751–1848 (1849) Jegyzőkönyvek, 1818–1848. (a továbbiakban V. A. 101/a.) 5/40. Közölve: Nyíregyháza mezőváros tanácsa által határozottat... Szerk. GALAMBOS Sándor, KUJBUSNÉ Mecsei Éva. Nyíregyháza, 2001. (a továbbiakban GALAMBOS – KUJBUSNÉ, 2001.) 176–178.

⁵ Uo. V. A. 101/a. 5/606.

⁶ Uo. V. A. 101/a. 5/607.

⁷ Uo. V. A. 101/a. 5/685.

elfogadta az állandó fogatok tervét. (A megmaradt lista ekkor 379 nevet örökített meg,⁸ később még többen csatlakoztak.)

A 12 fős küldöttség feladata lett a nyolc, egyenként négy lovas fogat tartásához szükséges istálló és kaszáló helyének kijelölése. Az istálló helyét a „*napnyugati temető nyugati oldalán*”⁹ jelölték ki 4 hold vagy köblös (1 köblös 1600 négyszögöl) területen. A kaszálót a várostól északra, a keresztúti (Kótaj) határ mellett, a legelőből hasították ki 120 holdon¹⁰, amit a város részéről „legmellőzhetőbbnek” találtak. Ez a rész vízállásos, árkoklást igénylő területre esett. A cúgosok képviselői a közelben levő 20–30 köblös, önmagában nehezen hasznosítható földdarabot is elkérték a várostól.¹¹

A lovas fogatok felállításához és elhelyezéséhez szükséges istálló a tervek szerint 4 és fél öl (1 öl 1,89 m) széles, 14 öl hosszú, kő alapú, vályog falú, nádfedeles épület lenne, és kb. 1600 váltóforintba kerülne. Ugyanennyiért építtetnék meg a kocsisok házát, a zabtartó helyiséget és a kocsiszínt. A szükséges 32 ló 100 forintjával számolva 3200 forint költséget jelentene, a 8 szekér (1 db 100 forint) és a szerszám (1 fogatra 50 forint) várható költsége 1200 forintot, összesen 7600–8000 forintot tenne ki. A társaság által számításba vett 1400 kötélalj föld után, amelyek a „*heti szerek terhét viselnék*”, egyenként 8 váltóforint 8000 forintnál több bevételt eredményezne, de legalább „*ha a fundatio nagyobb, annál bizonyosabb a további sorsa*” a társaságnak.¹² A többletpénz kiegészítené a nyolc kocsis bérét, akiknek konvencióját a városi kocsisok éves béréhez igazították. Ez 8 köböl gabona, 80 váltóforint pénzben, és némi földterület, amit a város biztosítana részükre. A cúgokat állító gazdáktól beszedett termény részben a kocsisok, részben a lovak ellátását szolgálná. A lovaknak fogatonként évi 100 köböl (1 köböl kb. 64 liter) zabot számítottak, a szükséges szénát részben a város által biztosított kaszálóról nyernék, részben a társaság tagjaitól gyűjtenék be – 1 kötélalj föld után 13 szénaporciót.

Nyíregyháza város és a Cúgos társasághoz csatlakozó gazdák is elfogadták ezeket a feltételeket, így tovább folytak az előkészületek, és az elképzelések megvalósítása is megkezdődött. 1834-ben még a régi módon működtek a heti szerek, az új szisztéma beindítását 1835-re tervezték. Többször megjegyezték, hogy ha a vállalkozás nem sikerül, visszaáll a régi rend.

A cúgokat állító lakosok kaszálóját Juhász Mihály mérnök kimérte, emiatt a Sóstóról Keresztútra vezető út megváltozott, árkoltatni kellett mellette. A kaszáló vizes részén levő hidat is át kellett helyezni; új út, gát, híd építése vált szükségessé.¹³ 1834 szeptemberében

⁸ SZSZBML, XV. 20. Nyíregyháza város egyesületi és társasági iratainak gyűjteménye, 1829–1907. Cúgos társaság, 1834–1849. (a továbbiakban XV. 20.)

⁹ Az istálló helye a Vasgyár utcától nyugatra eső egykori temető mellett lehetett.

¹⁰ A kaszáló a város határának északi részén, az erdő nyugati oldalán volt, később: Cúgos rész.

¹¹ SZSZBML, XV. 20. A cúgosok képviselőinek levele 1834. jún. 15-én.

¹² Uo. Tervezet a 8 cűg felállítására és tartására.

¹³ SZSZBML, V. A. 101/a. 5/840.

még nem volt kész a cügosok zabraktára, a granárium, ideiglenesen a serházban kaptak engedélyt terményeik tárolására.¹⁴ Az év végén felvetődött, hogy a heti szerek megszüntetésével kevesebb dolga lesz a két városgazdának, lehet, hogy egy fő is képes lenne ellátni a feladatokat. Végül megtartották mindkét tisztviselőt, mert egyrészt heti szerek is lesznek még, mert nem fizette be mindenki a „váltásgot”, másrészt a szaporodó építkezések adnak majd nekik munkát.¹⁵

1835. január 22-én a „*földdel bíró helybeli lakosok*” képviselői bejelentették, hogy „*a heti szereskedés helyébe*” 8 fogatot állítottak munkába, s pontokba szedett javaslatot tettek működésükre.¹⁶ Ezeket a város gazdasági ügyekkel foglalkozó vezető testülete, a közösség megtárgyalta, módosította. Így alakult ki a cügek, az állandó fogatok használatának rendje.

1. A fogatokat csak a „*törvény által kötelességül tett*” esetekben, pénzért vagy nyugtáért lehet használni, bizonyos esetekben a bíró dönt a használatról.
2. Ha a vármegye több napra kér fogatot, a város lovai menjenek, de ha a város lovai nem mehetnek, hosszabb útra is igénybe vehetők a most felállított cügek.
3. Fogatok kirendelése megyei vagy katonai parancsra, készpénzzel fizetők részére a bíró által is történhet. A forspont bért előre kell fizetni a városgazda kezéhez.
4. A fogatoknak városi hivatalnokok vagy magánszemélyek általi használatáról a bíró urak döntenek.
5. A városgazdák lajstromot vezetnek a fogatok kirendeléséről, a pénzt hetente az albírónak adják.
6. A lovak részére kiadott zabról lajstromot vezetnek.
7. A katonaság részére a teherfuvarozást ne ezek a fogatok végezzék – ide a földet nem bíró, lovat tartó többi lakos szekereit fogják rendelni.
8. A panaszokat a város közönsége (közösség) vagy a *tanács* elé vigyék.
9. A Cügos társaság számadó tagjai a város közönsége (közösség) által legyenek elszámoltatva.¹⁷

Ez alkalommal a nyolc fogatot a város udvarán felállították, megsejlelték és alkalmasnak találták. Így váltották fel az állandó fogatok a heti szereket Nyíregyházán.

A Cügos társaság tevékenysége a városgazdák feladatkörét érintette, ezért a változások miatt a főjegyző részletes utasítást adott részükre.¹⁸ Ebből kiderül, hogy Nyíregyházán háromféle szekeres lovas szolgálat létezett: a városé, a Cügos társaságé és a lakosoké.

---

¹⁴ Uo. 6/935.

¹⁵ Uo. 6/1106.

¹⁶ Uo. 7/1149.; Közölve: GALAMBOS – KUJBUSNÉ, 2001. 197.

¹⁷ Az 5., 6., 9., pontokhoz a városi tanács jóváhagyása szükséges.

¹⁸ SZSZBML, V. A. 101/a. 7/1191.

Ezeket külön-külön rendelik szolgálatra és tartják nyilván végzett munkájukat. 1835. január 25-től felállt a Cúgos társaság, általában ezeket fogják kirendelni, minden fogatnak lesz száma, hogy meg lehessen őket különböztetni. Akik nem tagjai a társaságnak és heti szert teljesítenek, azokat akkor fogják behívni, ha a szolgálat megszorodik. A város cúgjai az ökörfogatokkal együtt leginkább a város dolgában tevékenykednek majd. A fuvarosok nyugtáit a városgazdák kezelik külön-külön, a készpénzt szintén. A Cúgos társaság pénzét az ő *inspektor*oknak hetente átadják. Széna adás tekintetében a Cúgos társaság lovai egészen el lesznek különítve a város lovaitól.

A cúgok megindulását követően a város vezetői hamarosan meghatározták a fuvardíjakat a város határában.¹⁹ Megszabták, hogy a szekerre négy személy vehető fel. Egy váltóforintba került az út a várostól a cserkeszi malomig és kocsmáig (és vissza a városba); a királyteleki nagy majorig, vagy Sóstóra (egész napra).

A nyolc fogat féléves működése után főbírói előterjesztés formájában került sor a társaság tevékenységének kedvező véleményezésére: „*Nagy könnyebbségére lévén már eddig is a város lakosainak, hogy a czúgok felállításával a forspontozás terheitől felmentettek...*”²⁰

Az állandó fogatok felállítása után, 1836-tól egy városgazdát alkalmaztak, de annak állandóan hivatalában kellett tartózkodnia.²¹ A Cúgos társaság küldöttségének panaszából kiderült, hogy számos nehézség is adódott a társaság indulásakor.²² A gondot főleg az okozta, hogy „*a társaság kebelében számosan tartózkodnak, de kötelezettségeiket nem teljesítik*”. Ezért a társaság a városvezetésnél el akarta érni, hogy ezeket kötelelességeik, vagyis a heti szer elvégzésére szorítsák. Kérték, hogy a gyalogszert mulasztók 1 váltóforint, a szekeres szer alól kibúvók 1 pengőforint büntetést fizessenek.

A Cúgos társaság első számadását (1834/35) Hankovszky András inspektor nyújtotta be a városi tanácsnak.²³

A társaság bevétele	18 522 forintot,
kiadása	12 664 forintot
az aktívum	5 858 forintot tett ki.

A bevételek jó részét (kb. 12 000 forint) a földek után beszedett pénz biztosította. 1519 kötélalj föld tulajdonosa csatlakozott a társasághoz – ez szinte teljesen magába foglalta a városi határ művelt területeit (1824-ben 16 245 hold). A fuvarozás keresménye több mint 3000 forint lett. Bevételekhez jutottak még a város által biztosított, ekkor köles

¹⁹ Uo. 7/1263. Közölve: GALAMBOS – KUJBUSNÉ, 2001. 199.

²⁰ Uo. 7/1409.

²¹ Uo. 7/1589.

²² Uo. 7/1607.

²³ SZSZBML, XV. 20.

Henzsel Ágota

és gabona alá osztott földek jövedelméből, valamint a tagoktól begyűjtött és eladott termények árából.

A CÚGOS TÁRSASÁG BEVÉTELEI AZ 1830-AS, 40-ES ÉVEKBEN

Bevétel	1835	1838	1839	1840	1841	1842	1843	1844	1845
készpénz	12 152	9 381	11 087	14 229	15 884	15 284	18 412	20 123	22 444
kamat	–	305	851	810	716	943	1 166	1 095	1 068
fúvar	3 235	3 782	5 393	4 365	4 755	5 958	5 055	6 162	5 921
vegyes	243	139	138	556	204	295	227	217	274
termény	1 170	239	1 463	1 301	412	2 014	–	–	96
bérlet	1 672	–	–	1 361	5 146	3 938	3 879	4 969	5 542
Összesen	18 522	13 846	18 932	22 622	27 017	28 432	28 739	32 566	35 345

A CÚGOS TÁRSASÁG KIADÁSAI AZ 1830-AS, 40-ES ÉVEKBEN

Kiadások	1835	1838	1839	1840	1841	1842	1843	1844	1845
évdíj	–	300	320	320	340	340	340	340	340
kocsisbér	339	676	699	943	934	844	784	781	866
épületek	5 014	79	233	329	71	28	107	347	38
széna	1 288	282	156	102	1 278	612	84	436	307
szénaporció	–	52	53	61	83	61	68	75	44
szalma	–	20	47	109	107	135	36	121	113
szecska	–	124	29	22	87	66	45	44	12
háj	–	134	121	97	97	154	102	73	49
olaj	–	16	43	47	39	35	26	34	30
kovács	–	208	226	303	311	300	306	269	265
kerékgyártó	–	73	70	147	35	101	29	71	99
kötélverő	–	32	32	37	36	28	18	23	29
szíjgyártó	–	107	158	218	173	120	202	95	241
vegyes	2 849	291	896	516	547	316	309	349	610
lóvétel	3 174	401	1 610	686	990	519	834	598	1 016
földbérlet	–	–	–	2 802	6 395	6 375	5 325	6 465	6 336
Összesen	12 664	2 795	4 703	6 738	11 533	10 034	8 615	10 121	10 395

A kiadások java részét az építkezés vitte el. A kocsisok háza és az istálló épülete kb. 2000 forintba, a terményraktár és kocsiszín pedig 3000 forintba került. Lovak vásárlására (33 db) is több mint 3000-et költöttek. Emellett a szekerek, szerszámok, apróbb felszerelési tárgyak beszerzésére kellett a pénz. 1000 forintnál is többet kellett kiadni szénára, több mint 300-at a kocsisok fizetésére.

A kiadások a Cúgos társaság működésének első évében nem haladták meg a bevételek mértékét, majdnem 6000 forint maradt a kasszában. Ez a tekintélyes összeg alapul szolgált a következő évek biztonságos gazdálkodásához. A bevételek és kiadások alakulását a társaság számadáskönyvéből 1838 és 1845 között figyelemmel kísérhetjük. A számok alapján kiegyensúlyozott, folyamatosan gyarapodó, jól menő vállalkozást láthatunk.

A társaság sok szállal kötődött Nyíregyháza város vezető testületeihez.²⁴ Működésének rendjét a városi közösség hagyta jóvá, elszámolásait ellenőrizte. A város bizonyos földterületeket engedett át a társaságnak, amiért igénybe vehette fuvarjait.²⁵ A társaság tagjai között tudhatta az albíró, több tanácsnokot és közösség tagot (Id. és ifj. Sulyán József, Jakus Pál, Lakatos György stb). Irányítását a befolyásos gazdák végezték, akik részt vettek Nyíregyháza vezető testületeiben vagy valamilyen városi tisztséget viseltek. Az első években kiemelkedő szerepet játszott Hankovszky András, a társaság inspektora, felügyelője.

A gazdálkodás a városban szokásos minta szerint történt. A felgyülemlett pénztökéket kamatra adták ki (6%-os), az ebből származó jövedelem az 1840-es években már az évi ezer forintot is meghaladta. A forspontból bejött pénz 4–6 ezer forint körüli összeg volt. Főleg Szabolcs vármegye vette igénybe szolgálataikat, a katonai szállítások ekkor nem voltak jelentősek. A fuvarosok úticélját pontosan nem ismerjük, ezek többsége a megye területén történt, a hosszú fuvarok azonban túllépték Szabolcs megye határait. Nyíregyháza város részére is jelentős összegért végeztek bérfuvarozást pl. a bérelt pusztákra. A megnőtt igények miatt 1840-ben két új fogatot állítottak munkába.

A terményfelesleg értékesítéséből származó bevétel nem volt állandó, de bizonyos években jelentős tétel. A terményt a magtárból vagy a tagoktól beszedő *palétásoktól*²⁶ vették át. A társaság szervezésekor a városhatár „tanyás” részét, a szállásföldek területét kisebb egységekre, ún. *palétákra* osztották. A helyi gazdák közül mindegyikben választottak egy palétást, aki a társaság tagjaitól begyűjtötte a kiszabott terményjárdékat. Emellett a városi közmunka szervezésében is részt vettek, a nyíregyházi tanyai igazgatás képviselőinek tekinthetők. 1834/35-ben a tanyák számával kb. megegyező számú, 62 tanyai palétás²⁷ kezdte meg működését, számuk (és a határbeli paléták száma) 1850-ben 40-re csökkent.

²⁴ HÁRSFALVI Péter: Az önkormányzat Nyíregyházán a XVII–XIX. században. Budapest, 1982. 57, 60.

²⁵ SZSZBML, V. A. 101/a 13/14. A város nemes lakosai kifogásolták a társaságnak adott kedvezményeket.

²⁶ HENZSEL, 2006. 149–160.

²⁷ Az 1834/35-ös számadást a városházán 62 palétás és számos gazda jelenlétében felolvasták.

Bizonyos összeget földek bérbé adásából is szereztek. 1840-től nagyobb tételt jelentett a *simai földek* bérbé adásából befolyt összeg. A földeket a társaság maga is bérbé vette, majd parcellázva továbbadta. Simán kapták meg a cúgosok kocsisai földbeli járandóságukat. Korábban ezért a társaság fizetett a városnak.

A egyes bevételként nyilvántartott tételek nem igazán számottevőek, de a társaság minden hasznosíthatót felhasználó szemléletét mutatják. Leginkább a kimustrált lovak eladásából szerzett pénz került ide. A fuvarozásban folyamatosan terhelt állatok néhány év alatt elhasználódtak, már nem voltak teljes értékűek. Ezeken eredeti áruk feléért, harmadéért adtak túl. Volt közöttük megbetegedett és elpusztult ló is, amelynek a bőrét értékesítették. A megkopott, de még használható felszerelési tárgyakat (ócska szekér, régi szerzőmök) is pénzzé tették.

A társaság kiadásainak listáján első helyen a tisztviselők fizetése állott. Inspektort, a pénzügyeket kézben tartó, a társaság ügyeit intéző felügyelőt, jegyzőt és kertgazdát alkalmaztak évi 100–100 forintért. Az első inspektor Hankovszky András volt, ő állította össze a társaság első számadását 1835-ben. Ő képviselte a társaság ügyeit a városi communitas előtt (amelynek tagja volt), miközben más városi tisztségeket is betöltött. Az írásbeli munkákat először Sulyán Ádám végezte, de aztán lemondott iktatói hivataláról. A társaság számadásait 1838-tól GalánekJános városi főjegyző készítette, az évközi bevétel-kiadás feljegyzések más kéztől származnak. A kertgazda tisztségét betöltő személy gyakran változott, ő a kaszáló, a szénakészítés gondját viselte. Alkalmaztak még egy, később két kisbírókat évi 20–20 forintért.

Az állandó fogatokat hajtó nyolc, majd 1840-től tíz kocsis *konvenció*s cseléd volt, akik pénzben és természetben kapták járandóságukat. A pénzbeli fizetség 80 forint körüli összeg, a természetbeni járandóság két pár csizma, kenyérgabona, (kezdetben szalonna és só is), illetve egy holdnyi földhasználat volt. A kocsisok neve szerepel a számadásokban, megállapítható, hogy általában 3–4 évet szolgáltak.

Alkalmanként volt jelentősebb kiadás a társaság épületeinek karbantartása, javítása. Az alapépületek, az istálló és kocsisok háza, terményraktár és szekérszín mellé idővel hozzáépült a kocsisok kamarája és egy ún. vendégistálló is. Komfortosabbá vált a kocsisok helye két búbos kemence beépítésével. Az épületek körül apróbb javításokra folyamatosan szükség volt: sor került hídlás cseréjére, kapu igazítására, ablak és zár javítására. Olykor feltüntették a mester nevét is, aki a munkát elvégezte.

A szekerek és a felszerelés karbantartására mesterembereket fogadott fel a társaság. Ezeknek évente konvenciót fizettek az előre bekalkulált munkákért. Amit ezen felül csináltak, pl. a kerekek vasalása, újonnan szerzett ló patkolása, azt nevesítve jegyezték be a számadáskönyvbe. A kovácsmunkákat több évig Dutsai János és András végezték 208 forintos évi bérért. Később Kruták András látta el ezeket a feladatokat. A kerékgyártói munkáknál évi 40 forintért Kiszél Pál, Mihalkó János, majd Frontek Balázs neve bukkan fel a számadásokkal kísért nyolcéves időszakban. Kötélverőként Klaudivinyi Józsefet

alkalmazták évi 32 forintért, szíjgyártóként egy Belus nevű mester, Csernyik Mihály, Ferko Pál és Suták Sámuel nevét említik, évi 115 forint bér mellett.

A fogatok működtetésének alapfeltétele volt a megfelelő igaerő. A társaság 33 lóval indult és 1838-tól, a rendszeres számadások meglététől minden évben sor került a kimustrált lovak helyett újak vásárlására. Az állandó igénybevételre egészséges, strapabíró jószágok kellettek. A lovak beszerzését mindig deputáció, küldöttség végezte helyben vagy a közeli vásárokon, Tokajban és Debrecenben. Gyakran feljegyezték hogy honnan, néha azt is, kitől származik a vásárolt állat. Említést tettek újhelyi kupectól szerzett, rakamazi, téti embertől vett, Kállóból idekerült jószágról. A lovak ára, leszámítva a kezdeteket, amikor 100 forint alatt szerezték be őket, 120–140 forint körül mozgott, az 1840-es években 100–120 forintra mérséklődött. 1839-ben Balla Sámuelről 4 lovat szekeresről, szerszámostól vettek meg 450 forintért.

A szekerek és lószerszámok karbantartására szolgált az évente szereplő, de nem túl jelentős kiadást képező haj és olaj. Több kisebb-nagyobb tételben fordul elő a lovak ellátásához szükséges széna, szalma, szecska és esetenként zab ára. Gabonát, zabot és szénát gyűjtöttek a tanyás gazdaktól, illetve a társaság kaszálóján termelt valamennyi szénának való fű. A széna tárolása a Fűves kertben történt, nem messze a cúgosok kaszálójától, ahol kerülőt is alkalmaztak. A széna „készítésére” napszamosok munkáját vették igénybe, akik a kaszálást, gyűjtést, hordást és kazalrakást elvégezték. Költséget jelentett a széna *porciók* kötése is, ami minden bizonnyal a városi gyakorlatnak megfelelően²⁸ történt. A szénát 12 fontos (1 font kb. fél kiló; 56 dkg) porciókba kötötték, egy lónak másfél porció járt naponta. A lovak szecsát is kaptak, ami itt apróra vágott fűféle lehet. A szalma talán alomnak szolgált, de kötelet is készítettek belőle. A zabot, mint egy bejegyzésből kiderül, nem az állatok etetésére, hanem „nyereségre”, magasabb áron való továbbadásra vették.

A vegyes vagy egyveleges kiadások tételei alkalmi vagy évente visszatérő, de itt szerepeltetett kiadásokat takarnak. Visszatérő tétel a lovak részére vásárolt só, alkalmi pl. a szekérfas, az *ekhora* való gyékény, ami jelzi, hogy fedett szekerekkel is dolgoztak. Itt említik a szánkákat, a lóra való pokrócot, nyeret, abrakos tarisznyát, ami a szekerek felszereléséhez tartozott. Olyan apró tételeket is feljegyeztek, mint a kötőfék, lókefe, vasvilla.

1841-től a társaság kiadásai egy jelentős tétellel, a simai árendás földek 6000 forintot is meghaladó évi bérével emelkednek. A Simán levő földterületet hasznosították, kisebb parcellákban bérbe adták, konvenciók földnek használták és valószínűleg kaszálójuk is volt itt, de az innen származó bevételek mindig elmaradtak a ráfordítástól.

A társaság gazdálkodása jónak mondható, hiszen bevételei folyamatosan növekedtek és meghaladták a kiadásokat. Egyetlen egyszer, 1841-ben, az árenda kezdetekor fordult elő, hogy a kiadások kb. 400 forinttal túlmentek az éves bevételeken, minden más, számadással rendelkező évben nyereséges a társaság.

²⁸ SZSZBML, V. A. 101/a. 5/4138.

A nyíregyházi Cúgos társaság 1848 előtti működését sikeresnek tekinthetjük. Vállalt feladatát, az egyénileg teljesített fuvarozási kötelezettség állandó fogatokkal történő pótlását megoldotta. Könnyítette mind a városvezetés, mind a közfuvarozást végző tanyás gazdák dolgát. A palétás tisztség létrehozásával nagy lépést tett a Nyíregyháza határában levő tanyák állandó lakosainak szervezésében, összefogásában.

A társaság az 1848/49-es forradalom és szabadságharc után 1850-ben átalakult és Előfogati társulat néven folytatta tevékenységét. Az előfogat szolgáltatás minden „vonó marhával” rendelkező polgár kötelezettsége lett. A társulathoz csatlakoztak a kiváltságokat vesztett nemesek és azok a lakosok, akik földdel nem, csak igavonó állattal rendelkeztek. A város vezetése által jóváhagyott szerződés keretében bizonyos összeg befizetésével és a kötelezettségek újraszabályozásával megtörtént a Cúgos társaság kibővítése.²⁹

Az Előfogati társulat (gyakran továbbra is csak Cúgos társaság) az 1850-es években a tanyai igazgatás szervezésében mutatott aktivitást, az egyre inkább benépesülő tanyák lakóinak képviselőjében lépett fel a város vezető testületeinél. Tervezetet készített a tanyai rendtartásról, de ezt a felsőbb hatóságok nem fogadták el.

1852-ben, amikor a megyei főszolgabíró jelentést kért az előfogatokról, Nyíregyháza város a Cúgos társaság beszámolója alapján tette meg észrevételeit.³⁰ Barzó András társulati felügyelő és Szekeres János előfogati biztos beadványában főleg az itt állomásozó császári katonaságra panaszkodtak. A fogatokat nemcsak köz-, hanem magáncélokra is igénybe veszik a törvényesnél kevesebb fizetésért. A katonaság négylovas szekérért csak a kétlovas fogat díját fizeti; a várostól egy állomásnyi távolságnál messzebb kényszeríti szekereiket. Debrecen felé Fehértóig, Bátor felé Kállóig, a tokaji úton Nagyfaluiig vagy Rakamazig, Kisvárda irányában Bogdányig kellene csak menniük. Felrótták még a sok várakozást, és hogy a katonaságnak ingyen is kell szállítani. 1853-ban 11 hónap alatt 1350 előfogatot adtak a császári katonaság részére.

A fokozott igénybevétel, az alulfizettség, a lótartás és a foglalkoztatás drágasága mind-mind hátrányosan érintették a társaság gazdálkodását. A földnélküli új tagok részére nem volt olyan egyszerű az éves terményszolgáltatás, mint a régieknek. Nem tudták, vagy nem akarták teljesíteni kötelezettségüket. A város bíraskodási és büntetési joga a társaság tagjai fölött megszűnt, ami az évek során aláásta annak működését. A társulat igazgató választmányának felügyelője, Liskány József 1864 nyarán panasszal fordult Nyíregyháza város közgyűléséhez. Előadta, hogy az új tagok egy része kötelezvények adásával „fizetett”, amit tartozásként kezelnek, de behajtani nem tudják, így „a gonddal megtakarított vagyon egészen felemésződik”.³¹ Kéri, hogy a város szerezzon érvényt a korábbi szerződésnek, vagy vezessenek be új rendszert az előfogatozásban, amit Nyíregyháza átmenő forgalma miatt nagymértékben igényelnek.

²⁹ SZSZBML, IX. 7. Nyíregyházi Cugos Társaság iratai, 1854–1867. (a továbbiakban IX. 7.) 1850.

³⁰ SZSZBML, V. B. 142. Nyíregyháza községtanácsának iratai, 1850–1854. 42/1852.; 48/1853.

³¹ SZSZBML, IX. 7. 1864.

A képviselőtestület által kiküldött bizottság 1865-ben tervezetet készített a társaság átalakítására, költségei enyhítésére, tárgyalásokat folytatott az Előfogatozási társaság vezetőivel. Alkudozás kezdődött a társulat új szabályzatáról, vagyonának felvásárlásáról, mígnem 1867 nyarán Zajác József felügyelő a tanyai gazdák és a tagok nevében bejelentette, hogy a terheket nem viselik tovább, a társaságot megszüntetik.³² A város megtiltotta, hogy működésüket azonnal beszüntessék, ugyanakkor lépéseket tett a Cúgos társaság épületeinek megvásárlása és földjeinek városi hasznosítása iránt. Az előfogatozás gondjainak megoldásában segített, hogy ezt a terhet 1868-tól pénzzel meg lehetett váltani.

A Cúgos társaság felszámolása évekig elhúzódott. Hosszasan folyt kintlévőségeinek bírói úton történő behajtása – szerény sikerrel. Az 1874 februárjában tartott feloszlató gyűlésből kiküldött végrehajtó bizottság Palicz András elnökletével tíz év múlva, 1884-ben adta át a kamatterhekkel négy és félezer forintra rúgó behajthatatlan kötelezvényeket az evangélikus egyház gondnokságának.³³

Az 1850-es átszervezés és bővítés után megváltozott és a korábnál kedvezőtlenebb viszonyok közé került az Előfogati társulat. Egysége megbomlott, saját tagjaitól sem tudta behajtani a tartozásokat, ami végül ellehetetlenítette működését. Mégis, fennállásának évtizedei alatt a Cúgos társaság (és utódja) fontos, nélkülözhetetlen feladatot látott el: elvégezte a Nyíregyházára kirótt közfuvarozást. A tanyákon élő gazdák közös érdek sarkallta összefogása révén, a város támogatásával működött. A forspont kiváltása növelte a gazdaréteg életének kiszámíthatóságát, munkájának hatékonyságát, elfogadhatóvá tette a tanyára költözést. A társaság szakszerű, kiegyenlített szolgáltatást nyújtott, tevékenysége Nyíregyháza fejlődését is szolgálta.

---

³² Uo. 1867.

³³ Uo. 1884.

*Ötfogatú ekhós szekér
(Nyíregyháza Vidéke)*

ÁGOTA HENZSEL:

The Cúgos Company of Nyíregyháza

The Cúgos Company started to work with eight four-horsed and eight coachmen in Nyíregyháza in 1835. Its main task was to redeem the so-called 'forspont' duty, which was a burden on the town undertaken mainly by the toftmen. The company worked mainly for the county and the army and was paid transport charges as was the rule but it was also employed by the town itself. In return for the support the company got from Nyíregyháza, horse-drawn traffic was done free of charge within the limits of the town but that was charged beyond it.

The crisis and disappearance of the successful venture were caused both by the economic recession of the 1860s and the looseness experienced among the members concerning paying.